

سرگذشت چاپ ترجمه فهرست نسخ خطی فارسی سن پترزبورگ

فهرست توصیفی نسخه های خطی فارسی (انستیتو دستنویس های شرقی سنت پترزبورگ) تألیف جمعی از مستشرقان روسی به ترجمه جمعی از محققان ایرانی است. این اثر با نظارت دکتر محسن حیدرنیا، علی صدراپی خویی و حسین متقی زیر نظر رایزنی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در روسیه و کتابخانه بزرگ حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی (ره) تدوین و منتشر شده است. دکتر **محسن حیدرنیا**، رئیس سابق بنیاد بین المللی ایرانشناسی مسکو از کوشش های بسیار مصححان، محققان و مترجمان ایرانی در راه تدوین این اثر ارزشمند گفته های بسیاری دارد. آنچه در ادامه می آید گفت و گو با دکتر حیدرنیا و بیان خاطراتی درباره تألیف این اثر ارزشمند است.

درباره بنیاد ایرانشناسی در مسکو و فعالیت های این بنیاد از زمان تأسیس توضیح دهید.

بنیاد بین المللی ایرانشناسی مسکو یک بنیاد غیر تجاری است که در ۱۸ ژانویه سال ۲۰۰۸ با شماره ۱۰۸۷۷۹۹۰۰۱۴۴۳ به ثبت وزارت دادگستری فدراسیون روسیه رسید. بنیانگذاران بنیاد عبارتند از استادان یژوف، روبینچیک و اسکانیان، پریگارینا، کامنسکی و مهدی ایمانی پور. هدف اصلی تأسیس بنیاد ایرانشناسی بررسی و حمایت از جریان ایرانشناسی روسیه، ایجاد ارتباط علمی بین دانشگاه ها و مراکز علمی دو کشور روسیه و ایران حول تحقیقات ایرانشناسی و ارائه شناخت درست از فرهنگ و تمدن غنی ایران می باشد که در نهایت به ارتقاء روابط دوستانه دو کشور و دو ملت نیز کمک می نماید.

از سال ۲۰۱۱ فعالیت های علمی و فرهنگی بنیاد به صورت جدی آغاز گردید. در این سال اینجانب و دکتر ابوذرا ابراهیمی ترکمان نیز به اعضای اصلی بنیاد اضافه شدند. بنده هم مفتخر شدم از آن زمان یعنی از ۱۳۸۹ تا ابتدای سال ۱۳۹۲ ریاست این بنیاد را بر عهده بگیرم. در این سالها محورهای اصلی فعالیت های بنیاد بین المللی ایرانشناسی مسکو را بر اساس سه موضوع اساسی ذیل تنظیم و دنبال می کردیم: الف: شناسایی و تحقیق و ترجمه و معرفی نسخ خطی فارسی و آرشیوهای اسناد فارسی به جامعه علمی روسیه، ب: شناسایی و تحقیق و ترجمه و معرفی آثار ایرانشناسان روسیه از آغاز تاکنون به جامعه علمی ایران، ج: شناسایی و تعامل نظام مند و تعاطی علمی و حمایت از ایرانشناسان موجود و کمک به پرورش نسل جدید ایرانشناسان در چند گروه: گروه تاریخ و مذهب در ایران از باستان تا امروز، گروه تاریخ هنر و فلسفه و علم در ایران از باستان تا معاصر، گروه زبانشناسی و زبانها و لهجه های ایرانی، گروه ادبیات کلاسیک ایران، گروه ادبیات معاصر ایران، آموزش زبان فارسی، گروه نسخ خطی و اسناد فارسی در روسیه گروه ایرانشناسی در روسیه، گروه ایرانشناسان جوان روسیه و گروه ایران امروز و البته سعی شد که برای

معرفی این سه حوزه فعالیت، مجله ای به نام ایرانیستیکا داشته باشیم و هم سایتی با این موضوعات، اما متأسفانه به علل مختلفی کار مجله و سایت با مشکلات مادی مواجه شد و استمرار نیافت.

این بنیاد در زمینه معرفی و احیای نسخ خطی تا کنون چه گامهایی برداشته است؟

باید عرض کنم کار این بنیاد متمرکز در موضوع نسخ خطی نمی باشد، اما با توجه به ظرفیت روسیه در موضوعات ایرانشناسی بویژه نسخ خطی، بنیاد به عنوان یک رابط و واسط می تواند نقشی مهم را ایفا کند. چنانکه یکی از سه محور بنیادین که در بالا اشاره شد مرتبط با نسخ خطی فارسی و اسناد آرشویی مربوط به ایران بود. از سویی گروهی که به عنوان گروه نسخ خطی و اسناد آرشویی تعریف کرده بودیم تلاشی بود تا بتوانیم در درازمدت به تمامی اطلاعات مربوط به نسخ خطی دست پیدا کنیم.

چه تعداد از نسخ خطی فهرست شده در روسیه موجود است و ضرورت تصحیح این نسخ چیست؟

آنطور که اکیموشکین و دیگر نسخه شناسان اعلام داشته اند می توان گفت که در روسیه به طور کلی در حدود ده هزار نسخه خطی موجود است که از این تعداد در حدود هفت هزار در سن پترزبورگ (حدود چهار هزار نسخه در انستیتوی شرقشناسی وابسته به آکادمی علوم سن پترزبورگ و سه هزار هم در کتابخانه دولتی سن پترزبورگ) و حدود دو هزار نسخه یا کمتر در قازان مرکز تاتارستان و مابقی هم متفرق در شهرهایی چون اوفای باشقیرستان و آستاراخان و ماخاچ قلعه داغستان و کمی هم در مسکو، پراکنده اند. متأسفانه هنوز فهرست جامعی ولو به صورت نامگوی از این ده هزار نسخه خطی تهیه نشده است. به هر حال گام اول شناسایی این نسخ و ارائه حداقل یک فهرست ساده و نامگوی از این آثار می باشد. البته بخشی از نسخ خطی انستیتوی شرقشناسی سن پترزبورگ و بخشی از نسخ خطی قازان به زبان روسی فهرست شده اند که ضرورت تام دارد که به فارسی ترجمه شوند و من بسیار خرسندم که فهرست تفصیلی موجود مربوط به انستیتوی شرقشناسی زیر نظر اینجانب و استادان ارجمند حسین متقی و علی صدراپی خوبی از کارشناسان کتابخانه آیت الله العظمی مرعشی نجفی و با نظارت عالیہ رایزنی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در روسیه، از روسی به فارسی ترجمه شد.

درباره این اثر، یعنی ترجمه فهرست نسخ خطی سن پترزبورگ به طور مشروح توضیح دهید؟

این اثر ارزشمند یعنی فهرست توصیفی نسخ خطی فارسی تاجیکی انستیتوی شرقشناسی آکادمی علوم سن پترزبورگ که روس ها طی چهل سال در ۹ جلد کوچک و بزرگ روسی تنظیم کرده اند و ما همکارانمان همه را به صورت خلاصه به فارسی ترجمه و در یک جلد رحلی به چاپ رساندیم خاطرات زیادی دارم. همه چیز از سفر من به سن پترزبورگ آغاز شد. بد نیست در ابتدا شرحی مختصر از این ملاقات بدهم؛ در روز پنجشنبه مورخ ۱۸ آذر ماه ۱۳۸۹ برابر با ۹ دسامبر ۲۰۱۰ طی دیدار از شهر فرهنگی روسیه سن پترزبورگ از انستیتوی نسخ خطی وابسته به آکادمی علوم روسیه دیدن کردم. در این دیدار علاوه بر رئیس انستیتو خانم پاپوا، استاد کامنسکی از ایرانشناسان برجسته و استاد پرزروف از اسلام شناسان برجسته سن پترزبورگ نیز حضور داشتند. خانم دکتر پاپوا ضمن ابراز خرسندی از این دیدار به بیان سوابق و فعالیت های این انستیتو پرداخت. خانم پاپوا بسیاری از توضیحات خود را همزمان از دیدار از موزه انستیتو و گنجینه نگهداری از نسخ بیان می فرمود. این انستیتو در ساختمان بسیار قدیمی کاخ برجای مانده از دوران نیکولای اول قرار دارد. ساختمانی بسیار ضخیم و حجیم با سه طبقه باشکوه همراه با تالارهای بزرگ در زمان تزار حرمسرا و اندرونی بوده و اکنون محل نگهداری نسخه های خطی می باشد. گلیم ها و پرده ها در همه جای گنجینه نسخه های درون ویتترین ها را از نور حفاظت می کند.

در این مکان که یکی از بزرگترین مراکز نسخ خطی روسیه می باشد بیش از صد هزار نسخه خطی مربوط به ۶۵ زبان شرقی وجود دارد که بیش از سه هزار نسخه آن متعلق به زبان فارسی می باشد. در موزه کوچک این انستیتو روایتی تصویری و مکتوب از چگونگی شکل گیری انستیتو و شخصیت های سیاسی و علمی و فرهنگی که در آن نقش داشته اند نمایان است. به روایت تصاویر و اسناد موجود در این موزه، اساس بنیاد انستیتوی فعلی به سال ۱۷۲۵ زمان پتر کبیر و تأسیس آکادمی علوم روسیه باز می گردد. اولین مدیر آن شرقشناسی از آلمان بوده است به نام بایر که در سال ۱۷۲۰ پیشنهاد بخش خاورشناسی وابسته به آکادمی را مطرح می کند. در عین حال در قرن هجدهم کار چندانی صورت نپذیرفت. در اوایل قرن نوزدهم اوراروف رئیس آکادمی علوم، استاد فرن را برای بخش مطالعات شرقی در نظر گرفت و او به مدت ۲۲ سال اساس محکمی را برای انستیتو ایجاد کرد. در سال ۱۸۴۴ جمع آوری نسخ خطی از سراسر جهان بنا به توصیه رجال سیاسی روسیه، در دستور کار بخش شرقشناسی قرار گرفت. از طرفی همه کتبی که به پادشاه هدیه می شد و به موزه مطالعات شرقشناسی می آمد موجب شکل گیری یک جریان مطالعاتی جدید می گردید. در سالهای بعدی مدیران مهمی چون زلمان و کاظم بیگ کار را به نحو علمی دنبال کردند. در سده بیستم با ایجاد اختلافاتی بین دولت کمونیستی و دانشمندان خاورشناس سن پترزبورگ موزه آسیایی به مسکو منتقل شد و بخش لنینگراد جزئی از شرقشناسی مسکو به حساب آمد. اما از آن زمان رفته رفته سن پترزبورگ به مطالعات کلاسیک شرقی و مسکو به مطالعات جدید متمایل شدند.

در ادامه خانم پایوا ماجراهای جالبی از نحوه گردآوری این نسخ تعریف کرد از جمله ماجرای کشف کتابخانه دون خوان در اوایل قرن بیستم در چین که ۱۰ تا ۱۵ در صد آن نصیب روسها شد چنانکه بخش هایی به دیگر کشورهای اروپایی رفت و بخشی هم نصیب خود چینی ها شد! غالب کتابهای مجموعه دون خوان به صورت طومارهایی در عرض ۴۰ و طول ۱۱ متر بودند که بر روی کاغذ مرغوب موسوم به کاغذ طلایی نوشته شده بودند. این اسناد که آخرین آنها به قرن ۱۱ میلادی مربوط است هنوز کاملاً سالم اند، به جهت مرغوبیت همین کاغذ و البته مواد گیاهی ضد آفت که کاغذ را بدان می آغشته اند. همچنین کشف اسناد مهمی به زبان سغدی در کوه مغ در پنجکنت مرز ازبکستان و تاجیکستان که فریمان رئیس وقت انستیتوی شرقشناسی سن پترزبورگ از طریق آکادمی تاجیکستان آنها را به سن پترزبورگ منتقل کرد. ونیز مجموعه ای که از حلب سوریه کشف و با واسطه سفیر فرانسه خریداری و به سن پترزبورگ منتقل می شود. در وبترینهای بخش آسیایی نسخه های نفیس و تذهیب شده ای از قانون ابن سینا و شاهنامه و عجایب المخلوقات قزوینی و بخشی از مقامات حریری و نوشته هایی از خطوط سریانی و سغدی و چینی و تانغوتسی و بیر مانسکی (شبه مالایی) و نقاشی زیبایی از کلیسای در اصفهان وابسته به مکتب نقاشی اصفهان به چشم می خورد. در پایان دیدار از موزه من به خانم پایوا گفتم آیا فهرستی از نسخ خطی فارسی موجود در انستیتو دارید؟ ایشان يك فهرست نه جلدی روسی را به من نشان دادند که برخی جلد ها بسیار كوچك و برخی بزرگ بودند. این نه جلد فی الواقع نه جلد از يك طرح ده جلدی بود که جلد نهم ان هنوز چاپ نشده بود اگر چه جلد دهم را چاپ کرده بودند. اینك مختصات دقیق این نه جلد چاپ شده روسی به همان شکل که در پشت جلد و صفحه شناسنامه هر کدام آمده است، بیان می گردد:

آکادمی علوم اتحاد جماهیر شوروی (سابق)

انستیتو شرقشناسی

ن.د. میکلوخا ماکلایا

توصیف نسخ خطی فارسی و تاجیکی

انستیتو شرقشناسی

جلد ۱

کتاب جغرافیایی و مسالک و ممالک ها

انتشارات آکادمی علوم شوروی
مسکو- لنینگراد، سال ۱۹۵۵ میلادی
مدیر مسئول:

و.ی. بلیایف و د.ای. تیخانف

آکادمی علوم اتحاد جماهیر شوروی (سابق)

انستیتو ملل آسیا

ن.د. میکلوخا ماکلایا

توصیف نسخ خطی فارسی و تاجیکی

انستیتو ملل آسیا

جلد ۲

زندگی نامه ها (شرح حال)

انتشارات ادبیات شرق

مسکو، سال ۱۹۶۱ میلادی

مدیر مسئول:

ای.آ. اوربلی ، و.ی. بلیایف

آکادمی علوم اتحاد جماهیر شوروی (سابق)

انستیتو شرقشناسی

ن.د. میکلوخا ماکلایا

توصیف نسخ خطی فارسی و تاجیکی

انستیتو شرقشناسی

جلد ۲

کتاب تاریخی

انتشارات علم

بخش ادبیات شرقی

مسکوسال ۱۹۷۵ میلادی

مدیر مسئول:

او.اف. اکیموشکین

آکادمی علوم اتحاد جماهیر شوروی (سابق)

انستیتو ملل آسیا

س.ای. بایفسکی

توصیف نسخ خطی فارسی و تاجیکی

انستیتو ملل آسیا

جلد ۴

فرهنگ نامه های تفسیری فارسی (لغتنامه ها)

انتشارات ادبیات شرق

مسکو، سال ۱۹۶۲

مدیر مسئول : آ.ن. بالدیرف

آکادمی علوم اتحاد جماهیر شوروی (سابق)

انستیتو ملل آسیا

س.ا.ک. بایفسکی

توصیف نسخ خطی فارسی و تاجیکی

انستیتو ملل آسیا

جلد ۵

فرهنگ نامه های دو زبانه (لغتنامه ها)

انتشارات علم بخش ادبیات شرقی

مسکو، سال ۱۹۶۸

مدیر مسئول : آ.ن. بالدیرف

آکادمی علوم اتحاد جماهیر شوروی (سابق)

انستیتو شرقشناسی

آ.ان . تومانیچ

توصیف نسخ خطی فارسی و تاجیکی

انستیتو شرقشناسی

جلد ۶

فولکلور (داستانها و حکایات مشهور)

انتشارات علم بخش ادبیات شرقی

مسکو، سال ۱۹۸۱

مدیر مسئول : آ.ن. بالدیرف

آکادمی علوم اتحاد جماهیر شوروی (سابق)

انستیتو شرقشناسی

ز.ان . واروزیکینا

توصیف نسخ خطی فارسی و تاجیکی

انستیتو شرقشناسی

جلد ۷

دواوین شعری و آثار ادبی (ادبیات هنری)

انتشارات علم بخش ادبیات شرقی

مسکو، سال ۱۹۸۰

مدیر مسئول : آن. بالدیرف

آکادمی علوم اتحاد جماهیر شوروی (سابق)

انستیتو شرقشناسی

خ.ن. نیازواف

توصیف نسخ خطی فارسی و تاجیکی

انستیتو شرقشناسی

جلد ۸

دواوین شعری و آثار ادبی (ادبیات هنری)

انتشارات علم بخش ادبیات شرقی

مسکو، سال ۱۹۷۹

مدیر مسئول : آن. بالدیرف

آکادمی علوم اتحاد جماهیر شوروی (سابق)

انستیتو شرقشناسی

او اکیموشکین

توصیف نسخ خطی فارسی و تاجیکی

انستیتو شرقشناسی

جلد ۱۰

منتخبات و مجموعه های ادبی

انتشارات علم بخش ادبیات شرقی

مسکو، سال ۱۹۹۳

مدیر مسئول : ولگینا

حال تذکر چند نکته درباره عناوین نه جلد فهرست فوق ضروری است؛

- دیدیم که بر روی همه جلدها عنوان «آکادمی علوم اتحاد جماهیر شوروی» آمده است.

- در برخی جلدها به جای انستیتوی شرقشناسی «انستیتوی ملل آسیا» آمده است.

- هر جلد علاوه بر نویسنده اصلی يك و یا دو مدیر مسوول هم داشته است.

- اولین جلد در سال ۱۹۵۵ و آخرین جلد در سال ۱۹۹۳ چاپ شده است بدین ترتیب این پروژه تقریباً چهل سال طول کشیده شده است.

- همه مجلدات در مسکو چاپ شده اند.

اما آنچه که بسیار مهم است یکدستی متدلوژی و روش تدوین این مجموعه است که مطابق الگوی جلد‌های اولیه ادامه یافته اند که توسط استاد ن. د. میکلوخا ماکلایا تدوین شده و بر اساس آن برای معرفی هر اثر بیست و هشت آیتم در نظر گرفته شده است که حدوداً ده آیتم مشعر به مشخصات کتابشناسی اثر است و هجده آیتم ناظر بر مشخصات نسخه شناسی اثر می باشد. و جالب است که تقریباً این روش در مورد کل نه جلد موجود که حاوی توصیف ۱۰۲۶ نسخه می باشند رعایت شده است که اینجانب در مقدمه ای که در چاپ ترجمه تلخیصی این اثر آورده ام به طور مبسوط بدین موارد اشاره کرده ام.

وقتی موافقت پایوا را برای ترجمه این نسخه ها بدست آوردیم چون امکان ترجمه کامل نه جلد ممکن نبود برابر الگویی که با مشورت و همکاری استادان حسین متقی و علی صدراپی خویی که در بنیاد ایرانشناسی مسکو تشریف آورده بودند، تصمیم گرفته شد که همه نه جلد به گونه ای ترجمه و تلخیص گردد که انعکاس دهنده غالب آیتم های مهم کتابشناسی و نسخه شناسی هر اثر باشد از این روش مترجم محترم به نامهای سمیرا اسماعیلی، مهدی نصیری، فاطمه نظری، مزده دهقان خلیلی، محسن معظمی و معصومه اختیاری که غالباً از دانشجویان دکتری زبان روسی بودند زیر نظر اینجانب به طور همزمان مشغول ترجمه اثر شدند و سپس ترجمه های ایشان پس از ویراستاری اینجانب برای نظارت نهایی به قم ارسال می شد و به این روش پس از تکمیل نه جلد به رایزنی محترم فرهنگی ایران در روسیه و کتابخانه آیت الله العظمی مرعشی نجفی و با نظارت تکمیلی استادان ارجمند حسین متقی و علی صدراپی خویی به شکلی منقح و خوب در شهر قم در یک جلد رحلی به زیور طبع آراسته شد.

بسیار خوشحالم که این اثر مورد توجه و استفاده ایرانشناسان و نسخه شناسان قرار گرفته است و امید وارم روزی فهرست همه نسخه های فارسی که در روسیه است و این اثر تنها یک دهم آنها را تشکیل می دهد فراهم و فراروی محققان و مصححان قرار گیرد. در اینجا مراتب قدرانی خود را اولاً از دانشمندان روس مانند میکلوخا و بولدیرف و اکیموشکین و امثال ایشان که در طی چهل سال زحمت اصلی را در تهیه این فهرست دقیق توصیفی کشیدند و ثانیاً از همه افرادی که با اینجانب در ترجمه و چاپ این اثر همکاری کردند؛ از خانم پایوا رئیس انستیتوی شرقشناسی تا آقای دکتر ابوزر ابراهیمی رایزن محترم فرهنگی وقت ایران در روسیه و از کتابخانه معظم آیت الله العظمی مرعشی نجفی و دوستان ارجمند استادان حسین متقی و علی صدراپی خویی و مترجمان عزیز که نامشان در بالا ذکر گردید، ابراز دارم. برگ سبزی است تحفه درویش چه کند بیچاره ندارد بیش.

منبع: موسسه پژوهشی میراث مکتوب